

Szabadon választott kényszerpálya

Tudom, hogy sokan vannak, akik a munkahelyükön titkolni kénytelenek politikai érzületüket, ma még inkább, mint a pártállami diktatúra második felében. Tudom, hogy a többpártrendszeren alapuló demokráciákban elvileg nem jelenthet egyéni egzisztenciális kockázatot az ellenzékbe szorult pártok hívének, szavazójának lenni, Magyarországon viszont az utódpárt vezette kormányok alatt a pusztaság fennmaradásért kell küzdenie mindazon fórumoknak, műhelyeknek, kulturális intézményeknek, amelyek nyilvánvalóan vagy vélhetően a balliberális politika, pontosabban az ő és szövetségese ellenzékének számítanak, s így közvetlen fenyegetés nélkül is megélhetésüket kockáztatják e fórumok, intézmények munkatársai. Ime, a bizonyosság, hogy a többpártrendszer önmagában nem elég a demokráciához.

Nem mintha maga a demokrácia garanciát jelentene a társadalmi működés kifogástalanságára. Ott sem csodaszor, ahol nem kellett beletanulni, ahol több generációba idegződött be a mindennapi joggyakorlás mint az állampolgári státus természetes velejárója. Sohasem volt csodaszor, de amióta irtatlan határfokkal üzemelnek a médiumok, és bármikor tömeghisztériát képesek kelteni bárki mellett vagy ellen, a kampányguruk orruknál fogva tudják vezetni az öntudatos cívist is, nem csak a mamlasz prolit, tehát voltaképpen rajtuk múlik, hogy kinek a kezébe kerül egy-egy ország. Az dönt nagyjából, hogy valakik melyik kasszába csurgattak elég pénzt a hangzatosabb attrakció, a gátlástalanabb marketingszakemberek megfizetéséhez. Népfelség elve? Már hivatkozni is elfelejtenek rá, ez legalább javukra szól. Mondom, ez a helyzet ott is, ahol léteznek némi demokratikus készségek a társadalomban. Itt meg?! Sokszor elhangzott az elmúlt tizenöt évben, hogy az oroszok ugyan kimentek hál' Istennek, ám Kádár népe itt maradt. Volt idő, hogy csalódott nemzeti érzelmű értelmiségiek azt is tagadták, hogy lehet még magyar népről beszélni; „ez már valóban csak lakosság” – mondták a '94-es választások idején, amikor ijesztő többség szavazott azokra a politikusokra, akik a nemzeti gondolatok elleni averziójukból adódóan kiküszöbölték a szótárukból a nép és a nemzet szavakat, és kollektív gyűlöletet keltettek ellenük. Elég sajátos helyzetbe került az akkor leváltott MDF szellemi holdudvarához tartozó értelmiségi ember, aki a népi szellemiség nyomán alakította ki a maga politikai arculatát. Félni kezdett a néptől, a népétől. Megjegyzem, legtöbbször már a taxisblokádnak idején átestünk ezen a traumán. Perzselte a bőrünket a felénk sugárzó gyűlölet néhány hónappal a megnyert választások után. Ehhez a drámai csalódáshoz képest szinte semmiségnek tetszett a többi csalódás, pedig az sem volt kevés. Köztük a legingerlőbb, hogy a rendszerváltozás haszonélvezői túlnyomó többségben azok lettek, akiket, úgymond, leváltottunk, mert valóban leváltódtak mint pártállami tisztségviselők és kedvezményezet-

tek, de azon minutumban gazdasági elitként vették birtokukba a piacot, vagyis az új legfőbb hatalmat, de mellé azért hamarosan visszahappolták a politikait is.

Mégis azt kell mondanom: a történelmi igazságtalanság, az erkölcsi világrend sérülése csak dühít és dühített. Szenvedni a nép, a népem rokkant lelkiségétől szenvedtem, és szenvedek ma is. Mert ez teszi kétségessé a reményt, hogy ha netán hosszú életűnek bizonyulnék, egy rövidke időt még igazságaim fényében sütkérezve tölthetek.

Tudom tehát, hogy mindazokat, akik az országos gyógyulás reményével fogtak neki 1988-ban, hogy kiaknázzák a világpolitikai környúlállások révén megnyíló lehetőséget a demokratikus államforma létrehozására, a szovjet birodalomról való leszakadásra, a nemzeti érdekek politikai artikulálására, a kommunizmus bűneinek feltárására, az azóta eltelt majd két évtized alatt szinte letaglózta a valóság: „a létező rendszerváltozás”. Különösen a mi szakmánkban, az irodalomban több a veszteség, mint a mérhető nyereség, hiszen korábban elemi evidenciának érzékelhettük az írott szó fontosságát, mind a hatalom, mind a nép részéről figyelem irányult munkánkra, s most a hatalom is, a közönség is tökéletesen kielégítettnek véli úgynevezett kulturális igényét néhány exportképes sztárszerző nevének fényesítésével (olvasni egyébként azokat se igen olvassa), az ezen felüli magyar irodalmi termés, az egész irodalmi intézményrendszer pedig ebek harmincadjára került, végtére is mint médiumnak nevetségesen jelentéktelen a „teljesítménye” az „igazi” médiához képest. Ráadásul magunk is érezzük, hogy a mérhető nyereségek közül nyomasztóan hiányzik a legfontosabb: hogy a dolgunkat végre gúzsok nélkül végezve maradéktalanul megírtuk volna, ami ránk bízott. Hogy művekbe öntöttük volna, amit az emberek megéltek – magunk is megéltünk – az eltelt, elrohant másfél évtizedben vagy akár fél század alatt. Kevesen rótták le az adósságukat.

Azonban mégsem becsülöm le, ami jót ez a faramuci rendszerváltozás hozott az életembe. Mert: lehetett volna. Lehetne, lehet nyíltan, szabadon írni. No igen, én is tudom, hogy a diktatúra tabuinak helyébe egy új, mágikus tilalomrendszer jött létre az úgynevezett politikai korrektség jegyében, e tilalom kritériumai pedig kellően homályosak ahhoz, hogy rá hivatkozva önkényeskedni lehessen a szellemi-eszmei ellenfelekkel – s ez bizony sokaknál gátja lehet az önfelelt szólásszabadságnak. Ám ha a dolgokról azon a színvonalon beszélünk, azzal az árnyalatossággal gondolkodunk, ahogy érdemes, ahogy íróhoz méltó, aligha hághatjuk át az emberiség határát. Igaz, hogy ettől még céltáblái lehetünk korunk inkvizítorainak, de legfeljebb karrierünkkel fizetünk, máglya, rendőrségi-államvédelmi eljárás nem várható. Ráadásul a politikai korrektség tematikája csak egyetlen szűk szegmense az elgondolhatóknak, a megismerhetőnek, a kimondásra érdemesnek. A diktatúrában a szellemünk kiapadt mederben, vékony érként csordogált, s e kis macacs túlélőnek, a maradék vízcsíknak be kellett érnie sejtelmekkel, álmokkal valós folyónyi kiterjedéséről, a kőkemény altalajba száradt gondolatcsírák, műcsírák létszomjáról. 1990-ben belezúdult a mederbe a víz. Mocskos, hordalékos, de éltető. Ami még élt bennünk, azt mindenesetre feléleszthette.

A legfontosabb változás, hogy enyém lett az ország. No hiszen, ez elég bután hangzik – mégis: a Kádár rendszer idején az övük volt. Ha külföldi embernél ész-

letem, hogy egy kalap alatt beszél rólam és a Magyar Népköztársaságról, csodálkoztam és bosszankodtam. A fenébe, mi közöm hozzájuk! És megsemmisülve tapasztaltam, hogy nem lehet megmagyarázni, nem lehet érvényesíteni utálatomat országom és hűségemet hazám iránt. Nem mondhatnám, hogy manapság is nem ad épp elég okot feszengésre némely illusztris politikus hazám „arcaként” való megjelenése a külföldi médiában. Mégis történt valami közben. Birtokon belül vagyok. 1988–89 és 1990 folyamán valahogy hazám állampolgára lettem.

Közöm volt mindenhez, ami történt. Ennek volt egy gyakorlati, már-már magánéletinek mondható síkja is. Szerveztük az MDF józsefvárosi testületét. Meghívók sokszorosítása egy négy másolatot elbíró táskairógépen. Postázás saját pénzen, illetve egy efféle szponzorálást vállaló ügyvédi iroda pénzén, majd költségkímélés miatt hírláncon keresztül. Kétszáz ember befogadására alkalmas termék kibérlése családi kasszánk terhére, majd a belépti díjak bevasalása a honmegváltásra gyülekező tagoktól. Alapszabály megszövegezése, vezetőség- és küldöttválasztás lebonyolítása korábbi mozgalmi gyakorlat híján halálos izgalomban, hogy minden rendben menjen, és beférjen a terebérlet idejébe. Röpcédulák gyártása a táskairógépen, éjszakai röplap-ragasztgatás, rossz idegzetű, avagy nagyon is céltudatos, azaz küldetést teljesítő tagok radikális ágálásának, netán pánikolásának leszerelése s végül minden feladat közül a legrosszabb: a tagnévsor ABC-rend szerint való állandó újragépelése az új belépők miatt. (Az első országos küldöttgyűlésen a jelölőbizottság tagjaként a szervezésbe is betekintettem – nem volt sokkal professzionálisabb, mint a kerületi szint. Ugyanakkor a nagy külföldi televízióstábok és a nagykövetek jelenléte világeseményné tette a törvényi előírások szerinti szervezeti megalakulást – egy botrány beláthatatlan rombolást vitt volna véghez –, félajult voltam a szorongástól. Loholtam a választmány listájával a hónom alatt, és Für Lajossal akadtam össze. Ő patriarkális kedvességgel sopánkodott: „Hogy Magának, épp Magának ilyesmivel kell foglalkoznia!” – „A hazáért mindent – válaszoltam –, mindig is tudtam, hogy a hazáért meg is hal az ember. Csak azt nem tudtam, hogy a hazáért folyton ABC-rendet kell csinálni.” No persze egy számítógépen ez három kattintás. Csakhogy az infrastruktúránk, szemben a konkurenciával, enyhén szólva hiányos volt.)

A mozgalmi romantika akkor is elbűvölt, és már akkor is önironikusan mosolyogtam buzgalmamon, ahogy most. A társas viszonyok legnemesebb formája: a jobbító szándékú, önzetlen összefogás euforikus lélekállapottal áldott meg, amely hasonlít a forradalmak (nekem az '56-os forradalom) közösségi élményéhez (sajátos erotikájához). 1989 első felének nagy tömegtüntetései is ebben a békés mámorban fürödtek. Minden mozzanathoz közöm volt, felelősnek éreztem magam – de eszembe se jutott, hogy többre értékeljem szervezőmunkánkat pusztá terepelőkészítésnél. Máshol is leírtam már: tudtam, hogy statiszták vagyunk, de cseppet se bántam, mert azt is tudtam, hogy szükség van statisztériára az előttünk álló változásokhoz.

Az érzés, hogy enyém lett az ország, a későbbi csúfos fordulatok idején is visszavonhatatlannak bizonyult. Ha voltál életedben igazán szerelmes, bármi boldogtalanság lett is a vége, ez a kincses tulajdonod örökre megkülönböztet a szerelemtelen lélektől. Ha volt gyermeked, olyan történt meg veled, amitől még tragikus

elvesztése sem foszthat meg: mást tudsz az életről, mint a gyermektelen. A rendszerváltozás megtörténtét én akkor vettem észre magamon, amikor egyszer a Belügyminisztérium épülete mellett eltrappolva értem ki a Duna partra, és csak utólag jöttem rá, hogy mindenféle gondolat nélkül, monoton gyaloglásba merülve haladtam el az épület tövében. Korábban mindig átmentem a másik oldalra, és megfeszült fejbőröm alól emlékszilánkok szánkáztak le a szívemet felkarcolva a gyomromba, mintha a pusztá épület is hipnotizálna. De akkor az én miniszterem ült benn az épületben. S hiába, hogy később oly kiábrándító gyanúk övezték mindazt, ami végbement az „új” belügyi szervek berkeiben, és csak nevezhetek naivitásomon – a kiszolgáltatottság totalitása mégis megtört. S nem csak azért, mert már nem ülnek ott a szovjet tanácsadók. Bár azért ez sem elhanyagolható körülmény! Mert az ország az Unióba lépve feladta ugyan frissen szerzett függetlenségét, s van is elég okunk elégedetlenkedni új helyzetünkkel, ám a megszállás és az adminisztrációs függés ég és föld. Akik annak idején jópofiztak a Vörös Hadsereg kivonulása kapcsán, hogy „nincs jelentősége, nem zavartak ezek a szegény fiúk már senkit”, megérdemelnék, hogy Csecsenföldre evakuálják őket.

Sokféle félelem tart nyűgében ma is, de az, amelytől megfeszült a fejbőröm, nincs köztük.

Egyébként pedig a rendszerváltozás abszolválása idején megtanultam, hogy a félelem, a jogos, a zsigeri félelem sem adhat mindenre felmentést. Szembesültem például felkészületlenségemmel új állampolgári szerepemre. Az értelmiségnek az a vékony rétege, amely a mozgalmakban, pártokban vezető szerepet vitt, jobbára csak az ösztönét és a tömeghangulatot követte. S nem is csak a politika szakmai, technikai fogásainak, eszközeinek nem ismeretére gondolok. Arra sem voltunk alkalmasak, ami igazán ránk tartozott volna: az ideológiai alapok megteremtésére, az elvi határok megvonására. Pedig csak ezek által mutakozhattak volna meg az árnyalatok, tehát az, hogy valójában ki mit akar. Kérészerű jelszavakra, szlogenekre bíztuk magunkat, amelyek egyformák és félrevezetők voltak.

Visszatekintve a hetvenes-nyolcvanas évekre, elborzadtam addigi munkám, addigi gondolataim tátongó hiányaitól. Ráébredtem, hogy a keresztények számára miért bűn a reménytelenség. A lelki, szellemi restség miatt, amelybe a reménytelenség szorítja az embert, s amire a félelem ad felmentést. Hát nem! Nincs mentség félig gondolt gondolatokra. A lustán elmosódó ismeretekre. A kényelmes, gittegyleti egy húron pendülésre olyanokkal, akik mást akarnak, vagy ha ugyanazt, azt is másképp, mint mi. Nemcsak megvezethetőségünk (kizsartolt alkuk sora) származott teljes politikai és szellemi készületlenségünkől, hanem a hisztérikus gyűlölködés fellobbanása is a szellemi táborok között, amelyek ekkor jöttek rá, hogy szögesen ellentétes vonzalmak rejlettek a szolidaritás felszíne mögött, a házibulik barátságos félhomályában.

Sajnos megkésett felismerés volt. Az események maguk előtt, maguk alatt sodorták a magyar társadalmat, amely egyébként nem is hajlott efféle széplelkű önkritikára. Mit is kezdett volna vele! A szerepeket be kellett tölteni, az ország adminisztrációját fenn kellett tartani, folytonos volt az időzavar, a közember meg igyekezett megkapaszkodni egy munkahelyben, egy üzletecskében, egy szalmaszálban.

Nekem mindazonáltal megadatott – úgy hozta a véletlen –, hogy nagyon korán ráébredjek a valós esélyekre.

1989 tavaszának végén kezdődött meg az MDF párttá alakítása. A tagság, a területi szervezetekben lezajlott szavazás tanúsága szerint, többségében ellenezte a pártformát, a mi szervezetünk, én is. Meghívtak a Selyemgombolyítóba egy viszonylag szűk körű megbeszélésre, ahol Horváth Balázs és Antall József érveltek egy-egy előadásban a párttá alakulás mellett. A vitában felmerült a *választási párt + mozgalom* forma lehetősége. Hozzászólásomban egy rendszerelméleti tételre hivatkoztam, amely szerint midőn egy rendszer felosztódik, vagy mind a két maradvány elpusztul, vagy csak az egyik; az elmélet szerint mind a kettő nem maradhat fenn. A párt mellett a mozgalom – mondtam – nyugdíjasok teadélutánjait jelentené, s ami engem illet, ilyenek szervezését nem vállalom. A mondottakon kívül volt fontosabb ellenérvem is, de idő híján ezzel már csak a szünetben Antall Józsefhez fordulhattam (akkor még nem is sejtve, hogy történelmi személyiséggel beszélek). Elmondtam neki, hogy Józsefvárosban, amelynek népessége megfelel egy kisvárosénak, van körülbelül 230 MDF-tag. Minthogy a Kerületi Ellenzéki Kerekasztal ülésein is részt veszek, tudom, hogy a kerületi SZDSZ taglétszáma 30–40 között van. Itt a legnépesebb a Fidesz szervezet: tizenvalahányan vannak. Van két kisgazdapárt 3–3 taggal, van két szociáldemokrata párt 4–5 taggal. Akárhogy számolom, ez alig 300 nyilvántartott ellenzéki a kerületben. Ennek is 70–80%-a idős, jobbra megtámadott idegzetű ember. Nem véletlen, hogy ilyenek, hiszen épp azért gyűlölik a diktatúrát, mert meggyötörte őket, és épp azért merték nyíltan vállalni a mozgalomhoz való csatlakozást, mert nincs veszteni valójuk. Életem nagy élménye, hogy tanúja lehettem megnyílásuknak, első szavaiknak a nyilvánosság előtt, amelyekkel kivallották titkolt sebeiket és meggyőződésüket, de politikai, közigazgatási funkcióra nemigen alkalmasak. Legalább 10 százalék beépített ember – mondtam, és ma már úgy vélem, alábecsültem a számot. (S lábjegyzetként, megszakítva Antall József előtt tett fejtegetésem felidézését, hadd jegyezzem meg, hogy az írásom címében emlegetett kényszerpályán sodródtunk az ügynökök tekintetében is. Ugyanis hiába tudtuk néhány esetben halálos biztonsággal, hogy X vagy Y miféle ember, nem tehattünk semmit, még azt sem akadályozhattuk meg, hogy a demokratikus szavazások révén bizalmi posztra kerüljön, egyszerűen azért nem, mert nekünk nem volt ávónk. Nem állt módunkban tudni, s még kevésbé bizonyítani, hogy ki kicsoda. Sőt jó pofát kellett vágnunk az aljassághoz, mint igaz demokratáknak.) Folytatva az Antallnak mondott hevenyészett statisztikát, 10 százalékra tettem azoknak a csodálatos, szakmájukban sikeres, rangos, politikailag elkötelezett embereknek a számát, akikre építeni lehet, feltéve persze, ha hajlandók a politikai szerepvállalásra, s nem kórházat igazgatnak, egyetemen tanítanak inkább továbbra is. A mi kerületünkben – mondtam – ez 30 fő. Ebből kéne a hat-hét ellenzéki párt tisztségviselőit, parlamenti és önkormányzati képviselőjelöltjeit kiállítani. Én azért vagyok a mozgalomforma mellett, mert a párt eredendően centralista szerveződés. Minden párt az, másképp nem párt. Vagyis befelé-felfelé húz, nem fontosak a perifériák. Egy mozgalom jobban elő

tudja csalogatni, fel tudja deríteni azokat a polgárokat, akik eddig visszariadtak a nyílt kiállástól, de a tényleges lehetőségeket látva csatlakoznának. Ehhez vegyük hozzá, hogy Magyarországon pártellenesek az emberek, legfőképpen épp azok, akikre számíthatnánk, mert pártfóbiájuk épp a pártállamból származik.

Antall József kissé indignálódva azt mondta, hogy jogosnak tartja aggályaimat, s neki az ellen sincs kifogása, ha az MDF mozgalom marad, de akkor nem indulhat a választásokon, nem veheti fel a versenyt a pártokkal. Tudván, hogy kampányra csak a pártoknak biztosított pénzt a költségvetés, találmra erre utaltam, Antall legyintett: nem, az nem fontos. Ellenben ezzel a dilettáns formával a világ nem tudna mit kezdeni. Meg se tudnánk magyarázni azoknak, akik mögöttünk állnak, támogatnak minket, hogy mi ez, miért idétlenkedünk a mozgalmunkkal. Ilyen forma a nyugati politikai struktúrában nem létezik. Persze, az is lehet, hogy nem indulunk, ami őt illeti, ez sincs ellenére, majd szervezzük tovább a mozgalmat.

Túlságosan elfoglaltak a gondolataim, s ezért nem emlékszem, nem figyeltem meg, hogy mennyi gúny volt szavaiban, és a gúnyban mennyi bosszankodás akadékoskodásom miatt. Arra sem emlékszem, hogyan fejeződött be e kis eszmecsere. Teljesen világos volt, hogy az MDF nem maradhat el a választásokról. Képtelenség lett volna, ezt a mozgalomra szavazó tagság sem tűrte volna el. Az is világos volt, hogy Antall Józsefnek tökéletesen igaza van: ha választás, akkor párttá, profivá kell lenni. Kapituláltam.

Csak hogy ugyanabban a szempillantásban az is kiviláglott, hogy akkor mindazt, ami következik, ama 80 százalékkal és a beépített ügynökökkel, valamint a sikerszagra beözönlő érdekemberekkel fogják megcsinálni – mert ez áll rendelkezésre. Nem vagyunk elegenden, és nem vagyunk felkészülve, de arról a kényszerpályáról, amelyre rákeveredtünk, nincs kiszállás. „És minden kompromittálódni fog, ami nekem fontos volt” – emlékszem, ezt gondoltam ott a Selyemgombolyítóban, 1989. május végén vagy június elején. Én magam persze kiszállhattam a politikai pályáról, és azonmód ki is szálltam. Mindazonáltal tiszteltem és szavazatommal támogattam azokat, akik vállalták a kényszerűséget, és becsülettel tették, amit tehettek. Aligha rajtuk (a jobbakon) múlt, hogy ami nekem fontos volt, valóban elég hamar elveszett.

Legalábbis egy darabig úgy nézett ki. Azonban lassan kiderült, hogy kevés ahhoz akárhány párt, akárhány politikus, hogy mindent kompromittáljon. Ami fontos volt az elvekben, igényekben, a birtokomban maradt; talán itt magunk közt, a *Hitel* hasábjain mondhatom: a mi birtokunk. Ezt különösen mostanában nem árt észbe venni, amikor igazságainkat az a veszély fenyegeti, hogy muníciót rabolnak belőlük manipulációikhoz kényszerpályáink kijelölői, és nemzetet kezdenek emlegetni ugyanazok, akik évtizedekig csak sovinizmusról, provincializmusról, nacionalizmusról voltak hajlandó tudni a magyarság kapcsán. Eszerint tehát van erő eszméinkben – mondhatnám szarkasztikusan –, ha ők is rájuk szorulnak. De nem tréfálkozom. Itt pontosnak kell lenni. Figyelni és pontosnak lenni. A reménytelenség bűnét nem követem el még egyszer. ❖